

bûlû'l-menkûl min 'ilmeyi'l-cedel ve'l-uşûl (Berlin Staatsbibliothek, nr. 4419). İbn Kennân es-Sâlihî bu esere *ez-Zühûrû'l-behiyye fi şerhi risâleti'l-uşûlî'l-fıkhîyye* adıyla bir şerh yazmıştır (Staatsbibliothek, nr. 4420; Chester Beatty Library, nr. 3548).

Bunların dışında İbnü'l-Mibred'in Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de şu eserleri de bulunmaktadır. *Ahkâmü'l-hammâm ve âdâbühû* (nr. 4549), *Âdâbü'd-du'â* (nr. 3773), *el-Erbe'üne'l-muhtâre min hadîsi Ebî Hanîfe* (nr. 3795), *el-İrşâd ilâ hükmi mevti'l-evlâd* (nr. 3214), *İrşâdû's-sâlik ilâ menâkıbi Mâlik* (nr. 3461), *İzâhu şurukl'l-istikâme fi beyânî aḥkâmî'l-vülâti ve'l-imâme* (nr. 3301), *el-Beyân li-bedî'i halkı'l-insân* (nr. 3196), *et-Taḡrîd bi-medhi's-Sultân es-Sa'îd Ebî'n-Naşr Ebî Yezîd* (nr. 3194/4), *Tehzîbü'n-nefs li'l-ilm ve bi'l-ilm* (nr. 3216/3), *et-Tevâ'ud bi'r-recm ve's-siyâf li-fâ'ilî'l-livât* (nr. 3215/1), *Cüz' min târihi'r-Resûl ve Ebî Bekir* (nr. 4552), *Zebedü'l-ülûm ve şâhibü'l-manṭûk ve'l-mefhûm* (nr. 3192/1), *Şabbü'l-ḥamûl 'alâ men vaşale ezâhû ilâ evliyâ'illâh* (nr. 1141), *Żabtu men ğaber fi-men kayyedeḥû İbn Hacer* (nr. 1182), *Tıbbü'l-fukarâ'* (nr. 3155), *Fezâ'ilü'l-Kur'ân* (nr. 1372/1), *Maḥzû'l-ḥalâs fi menâkıbi Sa'd b. Ebî Vakḥâs* (nr. 3248/1), *Mu'cemû terâcimi's-şevâfi'a* (nr. 4551), *Hiḍyetü'l-insân ile'l-istiğnâ'i bi'l-Kur'ân* (nr. 345) (müellifin diğer eserleri için bk. Brockelmann, GAL, II, 130-131; Suppl., II, 130-131, 947; Salâh Muhammed el-Hiyemî, XXVI/2 [1982], s. 788-802).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Mibred, *ed-Dürü'n-naḳi fi şerhi elfâzi'l-Hırakî* (nşr. Rıdvân Muhtâr b. Garbiyye), Cidde 1411/1991, neşredenin girişi, I, 13-83, 135-184; a.mlf., *el-Ḳavâ'idü'l-küllîyye ve'd-ḍavâbiṭü'l-fıkhîyye* (nşr. Câsim b. Süleyman Fühayd ed-Devserî), Beyrut 1415/1994, neşredenin girişi, s. 11-36; a.mlf., *Muḡni zevî'l-efḥâm* (nşr. Ebû Muhammed Eşref b. Abdülmaksûd), Riyad 1416/1995, s. 19-38, 71-74; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 5-16; a.mlf., *Baḥrû'd-dem fi men tekelleme fihî'l-İlmâm Ahmed bi-medḥ ev zem* (nşr. Ebû Üsâme Vasıyyullah b. Muhammed b. Abbas), Riyad 1409/1989, s. 33-41; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 15-32; a.mlf., *Mes'ele fi't-tevhîd ve fazlı lâ ilâhe illallâh* (nşr. Abdülhâdî Muhammed Mansûr - Abdülkâdir el-Arnaût), Beyrut 1416/1995, neşredenin girişi, s. 11-31; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, X, 308; Nuaymî, *ed-Dâris fi târihi'l-medâris* (nşr. Ca'fer el-Hasenî), Kahire 1988, I, 55, 502; II, 64, 109, 111; İbn Tölun, *el-Kalâ'idü'l-cevheriyye fi târihi's-Sâlihiyye* (nşr. M. Ahmed Dehmân), Dimaşk 1401/1980, s. 138, 246-248, 257, 259, 260-261, 263, 266, 270, 295, 297, 299, 574; Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, I, 316; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VIII, 43; Muham-

med Kemâleddin b. Muhammed el-Gazzî, *en-Na'tü'l-ekmel* (nşr. M. Mutî' el-Hâfiz - Nizâr Abaza), Dimaşk 1402/1982, s. 67-72; Muhammed Şattî, *Muḥtaşaru Tabakâti'l-Hanâbile* (nşr. Fevâz ez-Zemerlî), Beyrut 1406/1996, s. 83-86; *Hedîyyetü'l-ârifin*, II, 560-562; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, II, 1141-1142; Brockelmann, GAL, II, 130-131; Suppl., II, 130-131, 947; Selâhaddin el-Müneccid, *Mu'cemû'l-mu'errihine'd-Dimaşkiyyîn*, Beyrut 1398/1978, s. 272-276; Ömer Ferruh, *Me'âlimü'l-edebi'l-'Arabî*, Beyrut 1406/1986, I, 155-158; Habîb Zeyyât, "Hânâtü Dimaşki'l-kadîme", *el-Mesrik*, XXXV/1, Beyrut 1938, s. 66-70; Fedwa Maltî-Douglas, "Yûsuf İbn 'Abd al-Hâdî and His Autograph of the Wuqu' al-balâ' bi'l-bukhl wal-bukhalâ", *BEO*, XXXI (1980), s. 17-50; Georges Vajda, "Trois manuscrits de la bibliothèque du savant damascain Yûsuf İbn 'Abd al-Hâdî", *JA*, CCLXX (1982), s. 229-256; Salâh Muhammed el-Hiyemî, "Celâlüddîn b. Yûsuf b. 'Abdilhâdî el-Maḳdisî ed-Dimaşki: ḥayâtühû ve âşârühû'l-maḥtûta ve'l-maḥbû'a", *MMMA* (Küveyt), XXVI/2 (1982), s. 775-811; C. Gilliot, "Textes arabes anciens édités en Egypte au cours des années 1987 à 1990", *MIDEO*, XIX (1989), s. 384-385; XX (1991), s. 490; Ferhat Koca, "Hanbelî Mezhebi", *DİA*, XV, 531, 542, 544.

FERHAT KOCA

İBNÜ'L-MİTRÂN

(ابن المطران)

Ebû Nasr Muvaḥḥakuddîn Es'ad b. İlyâs b. Cırcıs el-Mitrân ed-Dimaşki (ö. 587/1191)

Selâhaddin-i Eyyûbî'nin baştabibi.

Dimaşk'ta Hristiyan bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldiyse de ileriki yaşlarında müslüman oldu. Babası İlyâs da tabipti. Dimaşk'ta babası ve Mühezzebüddin İbnü'n-Nakkâş ile Bağdat'ta Eminüddeve İbnü't-Tilmîz gibi tabiplerden ders aldı; özellikle İbnü't-Tilmîz'den pek çok tıp kitabı okudu ve onun tıp konusundaki tecrübesinden faydalandı. Ayrıca Ebû'l-Yüm'n el-Kindî'den nahiv, lugat ve edebiyat öğrendi. Bilgisini arttırmak, bu arada Hristiyanlık ve mezhepleri hakkında bilgi edinmek için Bizans'a seyahatte bulundu. Dimaşk'a dönünce Selâhaddin-i Eyyûbî'nin hekimbaşılığına tayin edildi; bir taraftan da ordu tabibi olarak seferlere katıldı. İslâmiyet'i seçişi de bu döneme rastlar. Şîa mezhebinin benimsediği, söylenir. Nüreddin Mahmûd Zengî'nin Dimaşk'ta inşa ettirdiği bîmâristanda tabiplik yaptı. Yazısı güzel olup çok sayıda kitap istinsah etmiş, bunun için ayrıca kâtipler tutmuştur. Cömert, iyi huylu ve yardım sever bir kişi olan İbnü'l-Mitrân fakir hastaları dolaşır, onları ücretsiz tedavi eder, hatta ilâç paralarını verirdi. Ve-

fatında Keysûn'da Cevzâ adlı hanımının evinin yanına gömüldü; daha sonra burada Dârü Cevzâ adıyla anılan bir mescid inşa edildi. Arkasında çeşitli bilim dallarına ait 10.000 ciltlik bir kütüphane bırakan İbnü'l-Mitrân'ın yetiştirdiği pek çok öğrencinin en tanınmış Mühezzebüddin ed-Dahvâr'dır.

Ebû'l-Ferec İbnü'l-İbrî 584 (1188) yılı içinde, dinini bırakıp Müslümanlığı seçen ve İbnü'l-Mitrân diye tanınan Dimaşklı tabip el-Muvaffak Es'ad'ın vefat ettiğini söylemekte ve arkasından da büyük bir servetin sahibi olan bu hekimin Selâhaddin-i Eyyûbî'nin câriyelerinden birini sevdiğini, ölünce adının unutulduğunu, karısının ise ev ev dolaşarak sadaka topladığını yazmaktadır (*Târih*, II, 449). Ancak bunun, Ebû'l-Ferec'in eski dindaşına ihtidâsından dolayı duyduğu nefretin bir ifadesi olduğunda şüphe yoktur.

Eserleri. 1. *el-Maḳâletü'n-Nâşiriyye fi ḥıfzi'l-umûri's-şihhiyye*. İbnü'l-Mitrân'ın Selâhaddin-i Eyyûbî için yazdığı bu eserin, Mâlik b. Ebû'l-Feth b. Ebû'n-Necm et-Tabîb tarafından istinsah edilen 576 (1180) tarihli bir nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (III. Ahmed, nr. 2142). Safedî kitabın tertibinin çok güzel olduğunu söyler (*el-Vaḍî*, IX, 43). 2. *İhtişâru Kitâbi'l-Edvâr li'l-İskenderâniyyîn*. İbn Vahşiyye'nin düzenlediği *Kitâbü'l-Edvâr*'a 581 (1185) yılında yazdığı muhtasar olup Nabatîler'in sihir ve tılsımları hakkındadır (a.g.e., a.y.). 3. *Âdâbü't-tıbbi'l-mülûk*. Hükümdarları tedavi etmenin âdâbı hakkındadır (İbn Ebû Usaybia, II, 181). 4. *el-Edvîyetü'l-müfrede*. İlâçlarla ilgili tamamlanamamış bir eserdir (a.g.e., a.y.). 5. *Bustânü'l-eṭṭibâ' ve ravzatü'l-elibbâ'*. Müellif bu eserde tıpla ilgili hikâyeleri, fıkraları ve nevâdiri toplamak istemişse de ömrü yetmediğinden çalışması eksik kalmıştır. Bu eserden iki cüzü öğrencisi Dahvâr temize çekmiştir (*Keşfü'z-zunûn*, I, 243; Brockelmann, I, 892; Ullmann, s. 165-166). Müellifin zaman zaman isimlerini de verdiği birçok eserden faydalanarak yazdığı bu kitap, İbn Ebû Usaybia ve Abdülatîf el-Bağdâdî gibi müelliflerin istifade ettikleri temel kaynaklardan biridir. Eserin Tahran Melik Kütüphanesi'ndeki nüshasının, özet Farsça tercümesi ve Mehdî Muhakkık'ın önsözyle birlikte tıpkıbasımı yapılmıştır (Tahran 1368 hş./1989). 6. *el-Maḳâletü'n-Necmiyye fi't-tedâbiri's-şihhiyye*. Selâhaddin'in babası Necmeddin Eyyûb adına kaleme alınmış bir eserdir. 7. *Luğaz fi'l-ḥikme*. Felsefeye dairdir. İbnü'l-Mitrân'ın

bunlardan başka tıp ve diğer sahalarla ilgili olarak kaleme alınmış birçok eserinin müsvvedde ve notlarının bulunduğu belirtilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Mitrân, *Bustânü'l-eṭṭibbâ' ve rauzatü'l-elibbâ'*, Tahran 1368 hş./1989, Mehdi Muhakkık'ın önsözü, s. 3-6; İmâdüddin el-İsfahânî, *el-Fethu'l-kussî* (nşr. M. Mahmûd Subh), Kahire 1962, s. 576; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'l-zamân*, VIII, 411-412; İbn Ebû Usaybia, *ʿUyûnü'l-enbâ'*, II, 174-181; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3429, V, vr. 270-271*; Safedî, *el-Vâfi*, IX, 40-43; Ebû'l-Ferec, *Târîh*, II, 449; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'l-zâhire*, VI, 113; *Keşfü'z-zunûn*, I, 243; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, IV, 288-289; Ahmed İsâ, *Mu'cemü'l-eṭṭibbâ'*, Beyrut 1361/1942, s. 135; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 892; *Hedîyyetü'l-ârifîn*, I, 204; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, II, 245; Dihhudâ, *Luġatnâme* (Muîn), I, 309; M. Ullmann, *Die Medizin im Islam*, Leiden 1972, s. 165-166; A'yânü's-Şi'a, XI, 188-194; Şeşen, *Fihrisü mah-tûṭâtü't-tıbbi'l-İslâmî*, s. 90; a.mlf., *Salâhaddin Devrinde Eyyûbîler Devleti*, İstanbul 1983, s. 380-381; Ziriklî, *el-A'lam* (Fethullah), I, 300; "İbn Miṭrân", *DMBİ*, IV, 628-629.

CEVAT İZGİ

İBNÜ'L-MUALLİM

(bk. MÜFİD, Şeyh).

İBNÜ'L-MUFADDAL

(ابن الفضل)

Ebû'l-Hasen Şerefüddin Ali b. el-Mufaddal b. Ali el-Makdisî el-İskenderânî (ö. 611/1214)

Hadis hâfızı, fakihi.

24 Zilkade 544'te (25 Mart 1150) doğdu. Aslen Kudüslü olup İbnü'l-Enceb diye de bilinir. 558'de (1163) Ebû Ubeyd Ni'me b. Ziyâdetullah el-Grîfârî'den *Şaḥîḥ-i Buḥârî*'nin son kısmı dışında tamamını okudu. Sâlih İbn bint Muâfâ'dan fıkıh, Ebû Tâlib Ahmed b. Müsellem el-Lahmî'den usûl-i fıkıh öğrendi. Otuz yaşına kadar İskenderiye bölgesinde kalarak hadis ve Mâlikî fıkıhı tahsil etti. 574'te (1178-79) Mısır'a geçip İbn Dirbâs diye bilinen Kadî Ebû'l-Kâsım Abdülmelik b. İsâ el-Mârânî gibi âlimlerden hadis öğrenimini sürdürdü. Tahsil ve hac niyetiyle Mekke'ye gitti. En çok faydalandığı ve yıllarca derslerine devam ettiği hocası Silefî olup oğlu Muhammed'in de ondan hadis dinlemesini sağladı. Mağribli hadis âlimi Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Huneyn'den icâzet aldı. İbnü'l-Mufaddal Haremeyn'de bulunduğu süre içinde ders okuttu. İskenderiye'de

bir süre kadılık ve İskenderiye Medrese-si'nde müderrislik yaptı. Daha sonra Kahire'ye giderek el-Medresetü's-Sâhibiyye'de vefatına kadar ders verdi; Münzirî ve Zekiyyüddin Ebû Abdullah Muhammed b. Yûsuf el-Birzâlî gibi âlimler kendisinden faydalandı. Dinî ilimlerin, özellikle hadisin çeşitli dallarında söz sahibi bir âlim, güçlü ve güvenilir bir hadis hâfızı, fıkıh ilminde ve özellikle Mâlikî fıkıhında otorite olan İbnü'l-Mufaddal 611 yılı Şâban ayının ortalarında (Aralık 1214) Kahire'de vefat etti. Ebû'l-Tâhir Muhammed ve Ebû'l-Hüseyn Ahmed adlarında iki oğlu olduğu bilinmekte, yakın dostları ve talebeleri, bilhassa Münzirî onun fazilet ve yüksek ahlâkından övgüyle bahsetmektedir.

Eserleri. 1. *Kitâbü'l-Erba'în fi faẓli'd-du'a' ve'd-dâ'in*. Müslümanın günlük hayatında yaptığı duaların faziletine dair olan eserde önce kaynakları gösterilerek bir hadis nakledilmekte ve rivayetlerde geçen bazı kelimelerin açıklaması yapılmaktadır. Eserin Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye'de bulunan nüshasının beşinci cüzü (Mecmua, nr. 94) Bedr b. Abdullah el-Bedr tarafından Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin *Kitâbü'l-Erba'în ʿalâ mezhebi'l-müteḥakkikîn mine's-sûfiyye* adlı eserinin içinde yayımlanmıştır (Beyrut 1414/1993, s. 133-209). 2. *Erba'üne ḥadîşen ʿan erba'ine şeyḥan fi erba'ine bâben li-erba'ine şaḥâbiyyen*. Eserde her bölümün başında önce sahâbînin hayatı hakkında kısaca bilgi verilmiş, daha sonra hadis zikredilerek onunla ilgili açıklama yapılmıştır. Hz. Ebû Bekir'in rivayetiyle başlayan eserin nüshaları Berlin Staatsbibliothek'te (nr. 1467, pet. 582) ve British Museum'da (nr. 1628) bulunmaktadır. 3. *Erba'üne ḥadîş müselsele* (Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi, nr. 507, vr. 79-100). 4. *Erba'ün fi ṭabaḳâti'l-huffâz* (*Kitâbü'l-Erba'în el-mürettebe ʿalâ ṭabaḳâti'l-erba'în*) (Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye, Hadis, nr. 168). 5. *Vefeyâtü'n-naḳale* (*Ṭabaḳâtü'l-erba'în*). Ebû Muhammed İbnü'l-Ekfânî Hibetullah b. Ahmed'in 463-483 (1071-1090) yıllarını kapsayan *Câmi'u'l-vefeyât*'i üzerine (nşr. Abdullah b. Ahmed b. Süleyman el-Hamed, Riyad 1409/1989) yazılan bir zeyil olup 581'e (1185) kadar olan vefeyâtı kapsamaktadır. Münzirî de buna, 581-642 (1185-1244) yıllarını içine alan *et-Tekmile li-Vefeyâtü'n-naḳale* (nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, I-IV, Beyrut 1401/1981) adıyla bir zeyil yazmıştır. İbnü'l-Mufaddal'ın ayrıca *Taḥkîku'l-cevâb ʿammen ücize lehû mâ fâ-*

tehû mine'l-kitâb ve eş-Şıyâm adlı iki eserinden söz edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Münzirî, *et-Tekmile*, II, 306-307; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 290-292; İbn Abdülhâdî, *ʿUlemâ'ü'l-ḥadîş*, IV, 170-171; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ'*, XXII, 66-69; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 1135; Safedî, *el-Vâfi*, XXII, 217; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XIII, 68; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'l-zâhire*, VI, 212; Süyûtî, *Hüsnü'l-muḥâdara*, I, 354; Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, *Neylû'l-ibtihâc*, Trablus 1408/1989, s. 317; Siddîk Hasan Han, *et-Tâcû'l-mükellel* (nşr. Abdülhakîm Şerefeddin), Beyrut 1404/1983, s. 82; Ahlwardt, *Verzeichnis*, II, 213; Brockelmann, *GAL*, I, 452; *Suppl.*, I, 627; *Hedîyyetü'l-ârifîn*, I, 704; *İzâhu'l-meknûn*, I, 265; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, VII, 244; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 212-213.

SALİH KARACABEY

İBNÜ'L-MUGALLİS

(ابن المغلس)

Ebû'l-Hasen Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. el-Mugallis el-Bağdâdî (ö. 324/936)

Zâhirî fakihi.

Bağdat'ta yetişti ve orada yaşadı. Zâhirî mezhebinin kurucusu Dâvûd ez-Zâhirî'nin oğlu İbn Ebû Dâvûd'dan fıkıh öğrendi. Dedesi Muhammed'den, Ali b. Dâvûd el-Kantarî, Ebû Kılâbe er-Rekâşî, Ca'fer b. Muhammed b. Şâkir es-Sâiğ, İsmâil b. İshak el-Cehdamî, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, Hasan b. Ali el-Ma'merî gibi âlimlerden hadis dinledi. Yetiştirdiği öğrenciler ve kendisinden rivayette bulunanlar arasında Ebû'l-Hasan Haydere b. Ömer ez-Zendevedî, Ali b. Hâlid el-Basrî, Ebû'l-Mufaddal eş-Şeybânî, Ali b. Muhammed el-Bağdâdî gibi isimler yer alır. İlim ve fazilet sahibi, güvenilir bir âlim olarak tanınan İbnü'l-Mugallis, 4 Cemâziyelâhîr 324 (29 Nisan 936) tarihinde altmış yaşlarında iken Bağdat'ta vefat etti. İbnü'l-Gazzî ölüm yılını 323 olarak vermektedir. Kaynaklar, İbnü'l-Mugallis'in kendi döneminde Zâhirî mezhebinin en büyük otoritesi kabul edildiğini, bu mezhebin gelişmesinde ve yayılmasında önemli rolü olduğunu bildirmekte, ayrıca mezhebin Bağdat'ta yayılmasının, ölümünden sonra ders halkasının başına geçen öğrencisi Haydere vasiyetiyle gerçekleştiği kaydedilmektedir.

Zâhirî mezhebi doğrultusunda birçok kitap telif ettiği, ancak fıkıh sahasında yazdıklarının kaybolduğu bildirilen İbnü'l-Mugallis'in kaynaklarda adı geçen eser-